

RUIMTE - TIJD – WERKELIJKHEID - Piet Vollaard, Delft, 1996

De zee is wat Portugal en Nederland, twee zeevarende naties met een rijk verleden, bindt.

Zee en tegels zijn het onderwerp van het recente werk van Karenina Reis Borges.

Is het toevallig dat zij is opgegroeid in Zeeland? En dat zij woont en werkt in Delft, een historische stad, beroemd om haar Delfts Blauw aardewerk? Waarschijnlijk niet.

De zee en de tegels, zoals hier geschilderd, zijn echter onmiskenbaar Portugees. Maar ze zijn in Nederland geschilderd en daarmee onderdeel van een Nederlandse schildertraditie. Het werk vormt daardoor een unieke Portugees-Nederlandse twee-eenheid.

Het is deze twee-eenheid, deze reciprociteit van elkaar wederkerig aanvullende tegendelen, die mijns inziens het belangrijkste thema van het hier gepresenteerde werk is. Niet alleen gaan twee zo verschillende onderwerpen als zee en tegels, en daarmee natuur en cultuur, met elkaar een dialoog aan. Ook de thematiek waar de kunstenaar zelf aan zegt te werken: "de gewaarwording van ruimte, tijd en werkelijkheid" wordt in een dergelijke wederkerige relatie verwerkt.

Ruimte

In het werk worden twee extremen van onze perceptie van ruimte naast elkaar gezet: de oneindige diepte en wijde van de zee naast het absoluut vlakke van de tegels. Deze wederzijdse tegenstelling verduidelijkt iets over de aard van ons besef van de ruimte en het perspectief. Door de verte van de zee lijkt het vlak van de tegels platter en omgekeerd.

Tevens vertelt het werk iets over de schilderkunstige ruimte, over figuur en achtergrond. De zee en het tegelvlak op de doeken lijken te strijden om een plaatsje op de voorgrond: kijkt men door een raam in het tegelvlak naar de zee of kijkt men naar een schilderij van de zee op een achtergrond van tegels?

De uitbeelding van de ruimte heeft veel Nederlandse schilders beziggehouden. De zeventiende-eeuwse schilder Pieter de Hoogh verduidelijkte de beslotenheid van de burgerlijke interieurs die hij schilderde door telkens een deur of een raam in de zichtlijn open te laten en zo een blik op de buitenruimte te bieden (de Delftse meester Vermeer deed met "Het straatje van Vermeer" het omgekeerde). Binnen en buiten, nabij en veraf, worden in één beeld samengebracht en aan elkaar gerelateerd. De intimiteit van de binnenruimte wordt versterkt, juist door een venster op de buitenruimte open te laten. Op een vergelijkbare manier wordt in de serie "Tonen Blauw" gewerkt.

De Stijl, de belangrijkste Nederlandse bijdrage aan de moderne kunst, heeft zich eveneens beziggehouden met de uitbeelding van de ruimte op het platte vlak van het schilderij. Met het doek "Compositie nr. 10 - Pier and Ocean", 1915, reduceerde Piet Mondriaan de beweging en het perspectief van de aanrollende golven en een in de zee stekende pier tot een reeks kleine, minutieus geschilderde horizontale en verticale lijnen.

In het vierluik "Vier zeegezichten - Diepzee" wordt door Karenina de verte en het aanrollen van de zee niet door het abstraheren van de golven weergegeven, maar door de splitsing in vier delen uitgebeeld. Door de perspectiefwerking van de in grootte oplopende reeks doeken en de illusie van tijd die de filmische opeenvolging van beelden oproept, wordt het wezen van de zee tegelijkertijd geabstraheerd en realistisch uitgebeeld.

Tijd

"De Zee, de Zee klotst voort in eindeloze deining..", zo begint het gedicht "Van de Zee" (1888) van de negentiende-eeuwse Hollandse dichter Willem Kloos. De zee als metafoor van de eindeloos voortrollende tijd is in het hier gepresenteerde werk duidelijk herkenbaar. De zee is immers altijd hetzelfde, maar nooit gelijk.

Naast de ruimte, behandelen de doeken ook de fenomenen tijd en repetitie.

Het schilderen van de golven en de herhaling van gelijke tegels is op zich al een proces dat zich in de tijd afspeelt. De tegels op de doeken zijn allemaal gelijk, in de zin dat telkens dezelfde tegel wordt afgebeeld: maar stuk voor stuk zijn ze met de hand geschilderd en niet fotografisch gereproduceerd. Geen van alle is daardoor werkelijk gelijk, evenmin als de golven van de zee ooit gelijk zullen zijn. Door deze handmatige en niet mechanische herhaling, wordt de handeling van het schilderen, of de tijd die tijdens het werken verstreken is, 'zichtbaar' gemaakt.

Daarnaast beelden de twee te onderscheiden delen van de doeken twee verschillende manieren van schilderen uit, die op zich weer iets vertellen over het fenomeen tijd, opnieuw in een wederkerige relatie tot elkaar.

De zee wordt op een snelle expressieve manier geschilderd. Deze techniek vraagt om een trance-achtige houding van de schilder, om tijdens een korte explosie waarin de tijd stil lijkt te staan, een beeld te scheppen.

Het repetitieve schilderen van de tegels vergt echter een alerte houding van de schilder en een bestendig uithoudingsvermogen voor een langere tijd. Eenzelfde houding vinden we bij de Delftse Zero-kunstenaar Jan Schoonhoven, die met eindeloos geduld zijn repetitieve reliëfschilderijen vervaardigde. Ook de Rotterdamse kunstenaar Daan van Golden heeft in de jaren zeventig repeterende motieven, zoals die van een theedoek of behang, 'uit'geschilderd.

Wellicht kan dit meditatieve schilderen van patronen als een Hollandse traditie worden beschouwd, waarvan de lijn loopt langs Mondriaan, Schoonhoven en Van Golden.

Werkelijkheid

Het realisme is een bestendige traditie in de Nederlandse schilderkunst. Sinds de zeventiende-eeuwse meesters heeft elke Nederlandse schilder zijn positie ten opzichte van het uitbeelden van de realiteit moeten bepalen. Na de uitvinding van de fotografie is deze keuze verschoven naar die tussen abstractie en figuratie.

Terecht verwijst de kunstenaar naar Luciano Fabro, die aangaf dat de scheiding tussen figuratieve en abstracte kunst in feite op een vergissing berust. Deze 'vergissing' valt uitstekend aan te tonen aan de hand van de hier gepresenteerde werken. Enerzijds zijn de werken onmiskenbaar, op een haast fotorealistische wijze, figuratief. Anderzijds zijn ze, door de uitbeelding van de vier dimensies (tijd en ruimte) op de twee dimensies van het platte vlak en door het feit dat ze de aard van het schilderen zelf als onderwerp hebben, uitgesproken abstract. De werken beelden een voor iedereen herkenbare, ondubbelzinnige werkelijkheid uit. Maar tegelijkertijd handelt het werk over fenomenen die noch in woorden noch in beelden werkelijk kenbaar kunnen worden gemaakt.